

Lịch sử báo chí Kazakhstan

TS YERLAN BAIZHANOV

Đại sứ đặc mệnh toàn quyền Kazakhstan tại Việt Nam

Nhận ngày 26 tháng 10 năm 2022; chấp nhận đăng tháng 12 năm 2022.

Tóm tắt: Vào thời cổ đại, trong điều kiện xã hội du mục ở Kazakhstan, không có báo chí như ngày nay, nhưng đã có những hình thức sơ khai của báo chí. Nghệ thuật dân gian truyền miệng đã trở thành một phương tiện tích lũy, xử lý, trình bày và phổ biến thông tin ở thảo nguyên Kazakhstan. Các nhà thơ du mục đã làm điều này và làm khá chuyên nghiệp. Họ được gọi là “akyns” và “zhyrau” - là nhà thơ, nhạc sĩ và người sưu tập các truyền thuyết, bài hát, di chuyển từ làng này sang làng khác, và kể lại tin tức một cách tự nhiên. Ở Kazakhstan, đây được gọi là “uzun - kulak” - “tai dài” và hiện tượng này là nguyên mẫu của “dịch vụ thông tin” ngày nay.

Từ khóa: Kazakhstan; lịch sử báo chí.

Abstract: In ancient times, under the conditions of nomadic society in Kazakhstan, journalism existed in primitive forms. Word-of-mouth became a means of accumulating, processing, presenting and disseminating information in the Kazakh steppes. The nomadic poets did this quite professionally. They were called “akyns” and “zhyrau” who were poets, musicians and collectors of legends and songs, moving from village to village, and spontaneously retelling the news. In Kazakhstan, this was called “uzun-kulak” – “long ears”, which was the archetype of today’s “information services”.

Keywords: Kazakhstan; journalism history.

1. Thời kỳ sơ khai của báo chí Kazakhstan

Vào thời cổ đại, trong điều kiện xã hội du mục ở Kazakhstan, không có báo chí như ngày nay, nhưng đã có những hình thức sơ khai của báo chí. Nghệ thuật dân gian truyền miệng đã trở thành một phương tiện tích lũy, xử lý, trình bày và phổ biến thông tin ở thảo nguyên Kazakhstan. Các nhà thơ du mục đã làm điều này và làm khá chuyên nghiệp. Họ được gọi là “akyns” và “zhyrau” - là nhà thơ, nhạc sĩ và người sưu tập các truyền thuyết, bài hát, di chuyển từ làng này sang làng khác, và kể lại tin tức một cách tự nhiên. Ở Kazakhstan, đây được gọi là “uzun - kulak” - “tai dài” và hiện tượng này là nguyên mẫu của “dịch vụ thông tin” ngày nay.

Hãn quốc Kazakhstan độc lập hình thành vào năm 1465. Đó là một quốc gia trung bình trong khu vực. Trong hơn ba thế kỷ tiếp đó, Kazakhstan vẫn giữ được sức mạnh kinh tế và quân sự nhất định, có

quan hệ thương mại với các quốc gia láng giềng, chủ yếu là với các quốc gia Trung Á và Nga. Nhưng trong thời kỳ này, bắt đầu xuất hiện sự suy tàn của phương thức sản xuất du canh du cư, hình thành phong kiến - du mục.

Kỷ nguyên của hàng hải và những khám phá địa lý vĩ đại đã làm suy yếu tầm quan trọng của Con đường Tơ lụa vĩ đại. Thời đại của sự thành công rộng rãi trong khoa học nông nghiệp dẫn đến sự gia tăng năng suất và sự phát triển của chăn nuôi chuồng trại. Thời điểm đại bác, súng ống được sử dụng rộng rãi, đã san bằng ưu thế của kỵ binh thảo nguyên. Hãn quốc Kazakhstan dần rơi vào sự phụ thuộc vào Đế quốc Nga và các vùng lãnh thổ phía nam của nó - các quốc gia định cư ở Trung Á. Đến 1/3 cuối thế kỷ 19, toàn bộ lãnh thổ Kazakhstan và Trung Á nằm dưới sự cai trị của Nga hoàng. Báo chí đã xuất hiện ở Kazakhstan vào thế kỷ XIX. Thời điểm này,

Kazakhstan đã là một phần của Đế chế Nga.

2. Thời kỳ đầu của báo chí Kazakhstan

Những người sáng lập ra nền báo chí quốc gia - những bậc thầy tài năng đầu tiên trong lĩnh vực này là các nhà giáo dục người Kazakhstan: Shokan Valikhanov (1835 - 1865), Ibrai Altynsarin (1841-1889), Abai Kunanbaev (1845 - 1904).

Họ là những con người đầy bản sắc với những số phận thú vị. Chẳng hạn, Shokan Valikhanov đã sống một cuộc đời ngắn ngủi nhưng tươi sáng. Ông là hậu duệ của Thành Cát Tư Hãn, cháu trai của Kazakh Khan Vali, một sĩ quan của Đế chế Nga. Ông đã thực hiện một cuộc đột kích do thám ở miền Tây Trung Quốc dưới vỏ bọc của một thương gia Kazakhstan. Sau khi trở về, ông đã viết và xuất bản các bài luận về Kashgaria ở góc độ địa lý, dân tộc học, lịch sử dân tộc Kazakhstan. Ông được bầu làm thành viên của Hiệp hội Địa lý Đế quốc - được công nhận là một nhà khoa học. Ông cũng là bạn của nhà văn Fyodor Dostoevsky. Một số bài báo của ông đậm chất chính trị xã hội. Cuốn “Ghi chú về cải cách tư pháp” của Shokan Valikhanov được biết đến rộng rãi, cho thấy ông là một nhà cải cách.

Các ấn bản đầu tiên của tạp chí định kỳ bằng tiếng Kazakh, do chính quyền thuộc địa của Đế quốc Nga xuất bản. Cuốn đầu tiên trong số đó bắt đầu được xuất bản vào năm 1870 tại Tashkent bằng hai thứ tiếng - tiếng Kazakh và tiếng Uzbek.

Tờ báo thứ hai được in bằng tiếng Omsk, như một phụ lục cho cơ quan in của Thống đốc Lãnh thổ Thảo nguyên. Các sắc lệnh của Sa hoàng Nga, các văn bản của chính phủ, mệnh lệnh của chính quyền địa phương đều được in trên tạp chí này. Lợi ích mà những ấn phẩm này đem lại khá lớn, vì chúng giúp xuất bản các tác phẩm văn học kinh điển và thơ ca Nga, quảng bá thành tựu của khoa học và công nghệ cũng như các tác phẩm của các nhà khai sáng Kazakhstan. Các tờ báo này còn đăng tin về hoạt động của những nhà lãnh đạo tương lai trong phong trào giải phóng dân tộc của nhân dân Kazakhstan.

Năm 1905, tại Nga, quyền tự do ngôn luận và báo chí được tuyên bố bằng tuyên ngôn của Sa hoàng. Điều này tạo điều kiện cho việc phát hành các ấn phẩm dân chủ - báo và tạp chí, do chính người Kazakhstan xuất bản. Năm 1907, tờ báo chính trị -

xã hội Kazakhstan đầu tiên “Serke” được xuất bản tại St.Petersburg. Nó bắt đầu xuất hiện như một phụ bản cho tờ Ul - Fat của người Tatar. Tờ báo “Serke” trong số đầu tiên đã đăng một bài báo cách mạng của nhà thơ, nhà văn Mirzhakyp Dulatov, chỉ đạo chống lại chính sách của chính phủ Nga Hoàng. Đó là lý do tờ báo bị đóng cửa sau những số đầu tiên.

Mãi đến năm 1913, tờ báo quốc gia “Kazakhstan” mới bắt đầu được xuất bản. Cơ quan báo được đặt tại ở Orenburg, trở thành “trung tâm chính trị” của giới trí thức Kazakhstan tiên tiến. Ahmed là người sáng lập Baitursynov, Alikhan, Bokeikhanov, Mirzhakyp Dulatov đã trở thành tác giả hàng đầu của tờ báo này. Họ là những đại diện tiêu biểu nhất của người Kazakhstan; một số người trong số họ là thành viên của Duma Quốc gia Nga. Sau Cách mạng tháng Hai năm 1917, tất cả họ đều trở thành một phần của Alash - Orda, Chính phủ Kazakhstan dân chủ đầu tiên, được thành lập vào năm 1918. Các nhà xuất bản này đã cố gắng tập hợp các nhân vật và nhà thơ nổi tiếng của Kazakhstan xung quanh tờ báo. Số lượng phát hành của mỗi số trung bình là 3 nghìn bản, có thời điểm lên đến 8 nghìn bản.

Tờ báo bảo vệ lợi ích của người dân Kazakhstan. Trong thời kỳ Tổng khởi nghĩa toàn quốc năm 1916, tờ báo đã bao quát một cách khách quan toàn bộ quá trình khởi nghĩa và kêu gọi nhân dân đoàn kết, thống nhất. Ở mức độ lớn hơn, tờ báo đã là người tổ chức công việc chính trị của giới trí thức quốc gia tiến bộ, góp phần phát triển đường lối phát triển độc lập của Kazakhstan. Tờ báo có định hướng đảng phái rõ rệt. Đảng quốc gia “Alash - Orda” được thành lập dưới ảnh hưởng của những ý tưởng từ tờ báo “Kazakhstan”.

Tờ báo đã tích cực đưa tin về đại hội của những người Hồi giáo ở Nga, nơi mà các dân tộc theo tôn giáo chủ nghĩa không chỉ đưa ra những yêu cầu về tôn giáo mà còn cả những đòi hỏi về chính trị. Các trang của ấn phẩm chủ yếu đề cập đến các vấn đề đảm bảo quyền bình đẳng và tự do của phụ nữ phương Đông, đảm bảo giáo dục công cộng. Một phần nội dung đáng kể của các ấn phẩm được dành cho các vấn đề về ngôn ngữ, văn học, lịch sử và dân tộc học của người Kazakh.

Ấn phẩm này nhận được sự yêu thích rộng rãi trong dân chúng, trở thành ấn phẩm văn học - chính trị - khoa học quốc gia chính yếu, tập hợp những cây bút tốt nhất. Nó đã tạo động lực mạnh mẽ cho sự hình thành ý thức dân tộc của cư dân Thảo nguyên.

Trong Chiến tranh thế giới thứ nhất, sự áp bức đối với các dân tộc thuộc địa và căng thẳng xã hội ngày càng gia tăng. Ở khắp nơi đều có tình trạng bất tuân và công khai chống lại mệnh lệnh của các quan chức địa phương, dẫn đến cuộc nổi dậy lớn vào năm 1916. Trước sự trỗi dậy của phong trào giải phóng dân tộc, nhiều ấn phẩm bắt đầu xuất hiện: Tạp chí “Sadak” ở Ufa - xuất bản dưới sự quản lý, biên tập của nhà văn Beimbet; Mailin - các tờ báo “Birlik Tuy - Banner of Unity” dưới sự lãnh đạo của Mustafa; “Zhas Azamat - Công dân trẻ” - một cơ quan của thanh niên Kazakhstan, do nhà báo Koshmukhanbet biên tập; Kemengerov, tờ báo “Alash”, được thành lập bởi Kolbai Togusov. Năm 1918, tạp chí chính trị xã hội “Abai” bắt đầu được xuất bản. Điều thú vị là nó đã được hồi sinh vào năm 1992 sau khi Kazakhstan giành được độc lập và hiện vẫn đang được xuất bản.

Các tài liệu của các ấn phẩm trên có tính chất chống thực dân và thể hiện các ý tưởng về chủ quyền quốc gia. Họ cổ vũ các ý tưởng của Đảng Alash - Orda, Đảng ủng hộ quyền tự chủ quốc gia và xây dựng nhà nước của chính họ. Đảng Alash - Orda thành lập năm 1918 không tồn tại được lâu, buộc phải gia nhập những người Bolshevik - những người đã thắng trong cuộc chiến ở Nga. Đảng phải từ bỏ khẩu hiệu độc lập của Kazakhstan, để ủng hộ V.I. Lênin - Người đã tuyên bố chính sách dân tộc bình đẳng. Thật vậy, Kazakhstan đã nhận được quy chế của một nước cộng hòa tự trị trong Liên bang Nga. Đó là một tiến bộ nghiêm túc. Tình trạng này kéo dài cho đến năm 1936, khi Kazakhstan, giống như các nước vệ tinh của Liên Xô, nhận được quy chế của một nước cộng hòa liên minh trong Liên bang Xô viết. Tuy nhiên, hầu như tất cả những đại diện ưu tú nhất của giới trí thức Kazakhstan đều đã bị Stalin đàn áp và xử bắn vào những năm 1937 - 1938. Và như vậy, những người tạo ra nền báo chí chuyên nghiệp đầu tiên ở Kazakhstan đã phải kết thúc cuộc đời của họ trong giai đoạn này.

3. Báo chí Kazakhstan trong thời kỳ Xô Viết

Báo chí Kazakhstan thời kỳ Xô Viết là một phần của hệ thống báo chí đảng của Liên Xô và được hình thành theo những đặc điểm sau:

1) Theo khu vực phân phối:

- Các ấn phẩm của Liên bang (bằng tiếng Nga);
- Các ấn phẩm của nền cộng hòa (bằng tiếng Nga và ngôn ngữ quốc gia);
- Báo khu vực (bằng tiếng Nga và tiếng quốc gia);
- Báo huyện (thường bằng một thứ tiếng, tùy thuộc vào thành phần dân tộc của dân cư);
- Các tờ báo có số lượng phát hành lớn (tại các doanh nghiệp lớn, tại các trường đại học, nơi chúng được phân phối).

2) Theo nguyên tắc độ tuổi và giới tính:

Các ấn phẩm dành cho thanh niên, phụ nữ, trẻ em. Theo quy định, chúng được xuất bản ở cấp độ Liên bang và các nước cộng hòa.

3) Các ấn phẩm chuyên ngành:

- Báo, tạp chí công đoàn, công nghiệp, thể thao: Phần lớn chúng được xuất bản ở cấp độ toàn Liên bang. Ví dụ, tờ báo công đoàn Trud, các ấn phẩm Sovetskaya Industry, Stroitel'naya Gazeta, Meditsinskaya Gazeta...

- Các tạp chí về khoa học và công nghệ và những ấn phẩm khác có nội dung tương tự được xuất bản ở cấp độ toàn Liên bang.

- Các ấn phẩm thanh niên, phụ nữ, tạp chí về chủ đề văn hóa, văn học, đời sống, thời trang: được in ở các nước cộng hòa thuộc Liên bang, bằng ngôn ngữ quốc gia. Đôi khi các ấn phẩm trong ngành cũng được xuất bản ở các nước cộng hòa, chẳng hạn, ở cấp công đoàn có tờ báo Giao thông vận tải “Gudok” và ở Kazakhstan có xuất bản tuần báo “Railwayman of Kazakhstan”.

Nói một cách dễ hiểu, trong thời kỳ Xô Viết, hệ thống truyền thông đại chúng rộng khắp đã được ra đời, phát triển ở Kazakhstan, cung cấp nhu cầu thông tin cho nhiều đối tượng khán giả.

Năm 1921, Đài tiếng nói Kazakh được thành lập. Người sáng lập là Ahmet Baitursynov - Ủy viên giáo dục nhân dân đầu tiên, người đã có nhiều công lao đối với sự phát triển văn hóa, văn học và giáo dục Kazakhstan. Có thể nói, chính ông là người đã tham gia vào quá trình phát triển bảng chữ cái Kazakhstan.

“Shalkar” được tạo ra trong cấu trúc của đài phát

thanh tiếng Kazakhstan, nó chỉ phát sóng bằng tiếng Kazakhstan. Ngoài lãnh thổ của đất nước, khu vực phát sóng của đài phát thanh “Shalkar” bao gồm các vùng lân cận của Trung Quốc, Nga, Uzbekistan, nơi dân cư Kazakhstan sinh sống tập trung.

Tháng 3 năm 1958, Đài truyền hình Kazakhstan được thành lập. Sau đó vài năm, các hãng phim truyền hình đã được thành lập ở tất cả các khu vực trung tâm của nước cộng hòa. Trong những năm đầu, các bộ phim và các vở kịch truyền hình được phát thử nghiệm trên sóng truyền hình. Sau đó, là sự hiện diện của một hệ thống thể loại như phóng sự truyền hình, phỏng vấn truyền hình, chương trình tin tức thời sự, chương trình thông tin và giáo dục.

Phóng sự hiện trường đầu tiên được quay ngoài trường quay truyền hình là lễ tốt nghiệp của các sinh viên Học viện Nông nghiệp năm 1961. Vào những năm 70 của thế kỷ XX, máy quay video lần đầu tiên xuất hiện và có thể lưu lại các cảnh quay. Kể từ tháng 1 năm 1981, chương trình truyền hình cộng hòa được chuyển sang công nghệ truyền hình màu. Vào cuối thời kỳ Xô Viết, có hai kênh Truyền hình Trung ương và 17 Ủy ban Phát thanh - Truyền hình khu vực ở Kazakhstan. Việc phát sóng được thực hiện bằng sáu ngôn ngữ.

Trong thời kỳ cải tổ (bắt đầu từ năm 1986), khi chính sách công khai hóa được công bố, nền báo chí của Kazakhstan có những thay đổi lớn. Lúc đầu, đó là những thay đổi thực chất, ít chủ đề bị cấm kỵ và tự do ngôn luận báo chí bắt đầu được thực hiện; sau đó, khi Liên Xô thông qua Luật báo chí và các phương tiện thông tin đại chúng khác vào tháng 6 năm 1990, quyền tự do truyền thông được thực hiện rộng rãi, bãi bỏ kiểm duyệt, đưa ra quyền thành lập cơ quan thông tin đại chúng không chỉ của các tổ chức mà còn của các cá nhân; các cơ quan truyền thông được thực hiện các hoạt động sản xuất và kinh tế với các điều kiện nền kinh tế độc lập.

Kể từ đó, đã có sự phát triển bùng nổ về số lượng các phương tiện truyền thông phi nhà nước. Ngay từ năm 1990, các kênh truyền hình độc lập KTK, kênh truyền hình thương mại và TAN (Buổi sáng) đã xuất hiện tại Almaty.

Tức là vào đầu những năm 1990, truyền hình tư nhân đã bắt đầu xuất hiện bên cạnh truyền hình nhà nước, bao gồm cả các kênh truyền hình thương mại,

có nguồn thu chủ yếu từ quảng cáo.

Cho đến năm 1990, chỉ có 10 tờ báo và tạp chí được xuất bản, trong đó chủ yếu là tờ “Kazakhstanskaya Pravda” tiếng Nga và tờ báo tiếng Kazakhstan “Socialistik Kazakhstan” (bây giờ là “Egemen Kazakhstan”). Tuy nhiên, một số lượng lớn các ấn phẩm báo chí tư nhân mới đã xuất hiện từ đầu những năm 1990. Không phải tất cả chúng đều tồn tại cho đến ngày nay do không chịu được sự cạnh tranh và không duy trì được mức lợi nhuận cần thiết.

4. Báo chí Kazakhstan hiện nay

Theo Bộ Thông tin Kazakhstan, hiện có 4.873 cơ sở truyền thông đã đăng ký ở Kazakhstan, trong đó 3.541 tạp chí định kỳ, 184 kênh truyền hình, 79 kênh phát thanh và 802 hãng thông tấn và ấn phẩm trực tuyến. Trong số này có 267 phương tiện truyền thông nước ngoài đã được đăng ký. Tuy nhiên, số lượng phương tiện truyền thông đang hoạt động thực sự ít hơn nhiều. Ví dụ, một nguồn tin độc lập báo cáo rằng, ngày nay, có 14 kênh truyền hình Kazakhstan công cộng đang phát sóng ở Kazakhstan. Tổng số kênh truyền hình chỉ khoảng 30 kênh và thêm 3 kênh phát sóng ở ngoài nước.

Các ấn phẩm báo in truyền thống hiện gặp khá nhiều khó khăn do một số yếu tố: 1) chi phí phát hành báo và tạp chí khá cao trong điều kiện mật độ dân số thấp và ở khoảng cách xa; 2) phụ thuộc vào giấy và thiết bị in nhập khẩu; 3) lượng quảng cáo không đáng kể so với truyền hình và Internet; 4) cạnh tranh từ các phương tiện truyền thông mới.

Trên thực tế, phương tiện in ấn không thể tồn tại nếu không có sự hỗ trợ của nhà nước. Để hỗ trợ duy trì loại hình này, ba hình thức dưới đây đã được thực hiện: 1) tài trợ trực tiếp cho các phương tiện truyền thông nhà nước; 2) đặt hàng thông tin của nhà nước trên các phương tiện truyền thông độc lập; 3) trợ cấp dịch vụ bưu chính để đăng ký và chuyển phát các ấn phẩm in.

Tuy nhiên, lĩnh vực truyền thông Kazakhstan đang phải đối mặt với một thách thức khác, đó là thách thức của các xu hướng công nghệ hiện đại. Những thay đổi công nghệ lớn đã diễn ra trên thế giới đòi hỏi các cơ quan truyền thông Kazakhstan phải suy nghĩ lại về cách thức truyền thông hiện đại và thực hiện tái cấu trúc hoạt động truyền thông theo nguyên tắc chuyển đổi số./.